SÀPIENS

DESCOBREIX LA TEVA HISTÒRIA

NÚMERO 106
3,95€

Sortegem un **viatge** amb el vaixell escola del Museu Egipci

VINE A EGIPTE!

EXCLUSIVA 'SÀPIENS'
LA MISTERIOSA PETJA DE GAUDÍ A L'HOSPITAL PSIQUIÀTRIC DE SANT BOI

EDAT ANTIGA
PER QUÈ ETIÒPIA ÉS CRISTIANA? LES RAONS DE LA SEVA SINGULARITAT

CSI PREHISTÒRIA
LES TROBALLES D'ATAPUERCA REVELEN LES MALALTIES DELS HEIDELBERGENSIS

L'ALMIRALL INVENCIBLE

Segle XIII. Quan la flota catalana de Roger de Llúria senyorejava la Mediterrània

ENTREVISTA MARIA TERESA PEYRÍ, LA NÉTA DEL PRESIDENT FRANCESC MACIÀ

EL BANC DE PROVES DE GAUDÍ?

DESCOBRIM UNA OBRA INÈDITA DIRECTAMENT VINCULADA AL GRAN ARQUITECTE CATALÀ

Als jardins de l'antic l'Hospital Psiquiàtric de Sant Boi de Llobregat es conserva un banc molt similar al del parc Güell i, al seu entorn, un espai arquitectònic modernista, gairebé desconegut, que ha arribat als nostres dies sense autoria clara. Ara, però, un estudi vincula aquest recinte a l'obra d'Antoni Gaudí. Va ser aquell el seu laboratori d'experimentació?

PER **DANIEL BARBÉ FARRÉ, DAVID AGULLÓ GALILEA** I **ORIOL GRACIÀ** AMB L'ASSESSORAMENT DE **MANEL GUÀRDIA BASSOLS**

Algú va esborrar aquell jardí dels plànols. I si la seva intenció era no deixar-ne rastre, és clar que va errar de ple. Per sort, al parc de l'antic Hospital Psiquiàtric de Sant Boi de Llobregat —avui, Parc Sanitari Sant Joan de Déu— encara s'aguanta dempeus un conjunt artístic desconegut i ple d'interrogants. Hi destaca, per exemple, un banc de trencadís gairebé idèntic al del parc Güell, però també una cova i altres elements que al·ludeixen directament a les estructures de les naus de la Sagrada Família i la Colònia Güell. A priori, podríem parlar d'una imitació maldestra de l'obra de Gaudí, però segons un estudi recent, la major part d'aquells elements van ser construïts amb anterioritat als principals projectes de Gaudí. I si aquells monuments no eren una còpia sinó l'original? Som davant del laboratori de proves de Gaudí? Com s'explica, si no, l'anticipació de l'obra gaudiniana en aquell parc? Cal retrocedir fins al principi del segle passat per començar a lligar caps.

ANTONI GAUDÍ utilitzà el trencadís en molts dels seus projectes com, per exemple, en els medallons del parc Güell (a dalt). A la dreta, nau central de la Sagrada Família.

L'ORIGINAL O LA CÒPIA

L'estiu de 1911, l'arquitecte Antoni Gaudí havia estat a punt de morir. Patia febrades intermitents, mals de cap, suors i cada dia el cansament anava a més. Sembla que l'estrès li havia començat a passar factura: feia uns mesos que havien acabat les obres de la casa Milà del passeig de Gràcia de Barcelona;

a més, el projecte d'urbanització del parc Güell havia estat un fracàs comercial i les seves propostes per reformar la catedral de Mallorca no havien agradat a tothom. Per rematar-ho, les obres a la Sagrada Família i a la Colònia Güell li xuclaven moltes energies. Però, per més inri els metges li havien diagnosticat la febre de Malta, una infecció que es transmet a través del formatge i la llet en mal estat. "Els dolors són forts, però només li duraran dues o tres setmanes. Està fora de perill", li havien dit per alleujar-lo. Ara bé, per curar-se i evitar qualsevol recaiguda calia fer repòs durant uns mesos. Per això es va voler aïllar a la Cerdanya, en un hospital de Puigcerdà.

Cap al mes d'octubre, l'aire del Pirineu ja havia fet els seus efectes sanadors i Antoni Gaudí, que malgrat nombroses polèmiques s'havia convertit en l'arquitecte de moda de la burgesia catalana, no podia allargar més aquelles vacances obligades. I és que era urgent tornar a Barcelona per reprendre les obres del parc Güell, de la cripta de la Colònia Güell i de la Sagrada Família. De fet, aquells tres projectes havien crescut en paral·lel i artísticament parlant uns interactuaven amb els altres: "L'estructura de la Sagrada Família, per exemple, la vaig provar primer a la Colònia Güell. Sense aquest assaig previ no m'hauria atrevit a adoptar-la per al temple", admetria anys més tard. Com que treballava amb un peu a Barcelona i l'altre a Santa Coloma de Cervelló —on es construïa la cripta de l'església de la Colònia Güell—, diversos cops la setmana Gaudí havia de travessar l'horta del Baix Llobregat. Des de Barcelona viatjava amb ferrocarril fins a Cornellà i allà el recollia una tartana per anar a la Colònia, en un recorregut que just en el seu tram final vorejava l'antic Hospital Psiquiàtric de Sant Boi.

AGE

A PARTIR DE 1908, Gaudí va treballar a la cripta de la Colònia Güell (esquerra), que s'erigeix a un quilòmetre i escaig de l'Hospital de Sant Boi (a baix).

Aquest jardí té un caràcter ambivalent: d'una banda, destaca per un sistema estructural molt complex, i de l'altra, s'hi aprecia una manera de fer rudimentària i poc polida

UN CENTRE INNOVADOR

Aquell sanatori mental, edificat a partir d'un petit convent de caputxins, era un casal imponent, de caire historicista. Del pòrtic principal en ressaltaven les columnes amb capitell jònic i la torre del rellotge. Del conjunt també cridaven l'atenció els jardins modernistes que s'hi construïen, projectats sobre els horts i un jardí preexistent

RECORD DE COMUNIÓ Interns a l'Hospital Psiquiàtric de Sant Boi, fotografiats el 1910 després de fer la primera comunió. La imatge va ser presa a les escales d'accés a la cova cascada.

d'estil versallesc. El nou parc s'havia començat a planificar el 1903 a imitació del parc Samà de Cambrils —obra de Josep Fontseré, mestre de Gaudí— i estava format per un llac, una cova, cascades, camins i parterres ondulants. Tot plegat, delimitat per dues avingudes i el mur perimetral del recinte. L'espai arquitectònic, però, tenia un caràcter ambivalent: d'una banda, destacava per la qualitat plàstica i compositiva, amb un sistema estructural molt complex, tant des del punt de vista mecànic com geomètric. Però a la vegada, s'hi apreciava una manera de fer rudimentària i poc polida, com d'inexperiència en el procediment constructiu. El més curiós del cas és que, ja des de l'any 1906, sota aquella aparença descurada i rudimentària s'hi entreveien elements anàlegs a l'obra d'Antoni Gaudí. Qui va construir, doncs, tot aquell recinte arquitectònic?

El doctor Antoni Pujadas [*vegeu desglossat*] va fundar l'Hospital Psiquiàtric de Sant Boi de Llobregat l'any 1854. A l'època, el centre va ser objecte de grans elogis per la qualitat de les seves instal·lacions, però sobretot per la modernitat en la concepció assistencial dels malalts. L'edifici es va projectar a imatge dels balnearis i hotels burgesos de l'època per, d'aquesta manera, evitar la sensació de reclusió que acostumaven a desprendre els centres psiquiàtrics. Però el que realment es valorava eren les innovacions de tipus mèdic: en aquest centre es va començar a deslligar la malaltia mental de qualsevol **[segueix a la pàg. 46] →**

NOVETATS TERAPÈUTIQUES

L'ERGOTERÀPIA, A LA MODA EUROPEA

El metge Antoni Pujadas era un home viatjat que coneixia de primera mà l'experiència de centres psiquiàtrics d'arreu d'Europa. S'havia fixat, per exemple, en les teràpies científiques innovadores que utilitzaven a la Colònia Gheel, a Bèlgica. Per això, l'any 1854, quan va fundar l'antic Hospital Psiquiàtric de Sant Boi, tenia clar que el seu treball s'havia d'assentar sobre bases estrictament científiques.

Pujadas va ser un dels impulsors de l'ergoteràpia, tècnica poc coneguda en aquell moment que tenia per objectiu reinserir els malalts a partir del treball manual. Per això en el mateix recinte hospitalari es van promoure petites indústries i *sales de labor* on s'ocupaven un bon nombre d'interns. Els pacients s'encarregaven de fer el pa, rentar la roba i cuidar els jardins. A més, en els extensos terrenys situats a la rodalia del centre hi cultivaven verdures i hi criaven animals de corral. Es van organitzar, també, tallers de fusteria i construcció. Per això, el projecte dels jardins modernistes de l'Hospital de Sant Boi —que va destacar per la seva càrrega artística— s'ha d'emmarcar en la consolidació d'aquest tipus de teràpies.

QUI VA ESBORRAR EL JARDÍ?

De fet, al principi del segle passat el doctor August Marie, psiquiatre en cap dels asils de La Seine, a França, va començar a col·laborar en el butlletí de l'Hospital de Sant Boi de Llobregat, que amb el nom de *Revista Frenopática Española* es va publicar entre el 1903 i el 1911. Marie fou un dels pioners a valorar l'obra artística dels malalts mentals com un bé preciós per a la ciència i el seu discurs innovador va calar entre la comunitat mèdica local.

Per això les construccions del jardí van adquirir rellevància i es van convertir en un exemple de la posada al dia de l'equip psiquiàtric en relació amb els corrents terapèutics europeus. I potser per aquest motiu l'espai s'ha conservat fins als nostres dies. I és que s'ha de tenir en compte que José Miquelerena, l'arquitecte oficial de l'Hospital, havia esborrat els plànols per desempallegar-se d'aquell jardí rudimentari i poder construir allò previst en el seu projecte original.

PARLA L'EXPERT DAVID AGULLÓ GALILEA, ARQUITECTE

"A SANT BOI S'HI POT INTUIR L'EMBRIÓ ESTRUCTURAL DE LA SAGRADA FAMÍLIA"

David Agulló és l'arquitecte d'un equip interdisciplinari d'investigadors que fa deu anys van començar a treballar en l'anàlisi del conjunt modernista del Parc Sanitari Sant Joan de Déu de Sant Boi, al costat del geòleg Daniel Barbé Farre i l'artista Jordi Martí Aladern. A més, Agulló i Barbé han estat guardonats en la darrera edició dels Premis Sant Jordi que atorga l'Institut d'Estudis Catalans per dos articles sobre el jardí publicats a la revista *Contributions to Science*. Actualment, Agulló redacta la tesi doctoral a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona (UPC) amb la voluntat d'aprofundir en aquesta investigació.

Perquè, fins al moment, ningú no s'havia fixat en aquest conjunt modernista? L'accés hi era molt restringit i només hi podien entrar els treballadors i els familiars dels interns. A més, l'aspecte descurat d'aquesta construcció, fruit del treball dels malalts del centre, havia eclipsat les seves extraordinàries qualitats formals, estructurals i compositives.

I doncs, com el vau descobrir vosaltres? Descobrir no és la paraula exacta perquè la Generalitat de Catalunya ja l'havia referenciat en el seu registre de patrimoni arquitectònic com a còpia tosca de l'obra de Gaudí. De fet, fins fa poc es creia que el jardí modernista era una obra posterior als principals edificis gaudinians. Ara, gràcies a la intuïció del Daniel Barbé Farré hem demostrat que allò no és una còpia, sinó l'original.

Quins elements us fan pensar que es tracta de Gaudí? El banc és l'element que crida més l'atenció. Es va acabar, com a mínim, un any abans que el banc del parc Güell, si bé tots dos havien estat construïts gairebé en paral·lel. Però sens dubte el secret és en les complexes estructures de la cúpula de la cova cascada. Daten de 1906 i eren inèdites en la història de l'arquitectura, mai ningú abans no les havia utilitzades. Aquí es pot intuïr l'embrió estructural de les naus i el creuer de la Sagrada Família.

DAVID ESTEVE AGULLÓ GALILEA

L'estudi parteix exclusivament de la deducció arquitectònica. Per què no hi ha cap altre tipus de document que parli de la presència de Gaudí en el recinte de l'Hospital? Aquest és un misteri que encara no hem pogut resoldre. Només sabem que Gaudí treballava a molts pocs quilòmetres de Sant Boi de Llobregat, a la Colònia Güell i que el seu mecenes, el comte Güell, tenia bon tracte amb la direcció de l'Hospital.

Quina ha estat la reacció dels especialistes? Al principi, la reacció va ser de perplexitat i escepticisme, però quan van conèixer els detalls de l'estudi es van adonar que es tractava d'un treball absolutament rigorós. Alguns d'ells ens van assessorar en el projecte d'investigació i, de fet, arquitectes com Josep Llinàs, que és el principal expert en l'obra de Josep Maria Jujol, un dels principals col·laboradors de Gaudí, hi van acabar col·laborant.

PARAL·LELISMES SORPRENENTS

La plaça dels bancs i la cova cascada són els dos principals punts d'atenció dels jardins de l'antic Hospital Psiquiàtric. Si bé els bancs de Sant Boi (1 i 11) només mostren sis colors, són evidents els paralel·lismes amb el banc serpentí del parc Güell 3, encara que en aquest darrer la paleta cromàtica del trencadís és més àmplia. A més, en totes dues construccions hi destaquen mosaics amb cercles homogenis (7 i 8) i, als seients, relleus el·líptics recoberts amb trencadís (9 i 10).

DEL PARC GÜELL A LA SAGRADA FAMÍLIA

Pel que fa a la cova cascada deSant Boi 5 s'hi observen sistemes estructurals 6 similars al viaducte inferior de l'entrada al parc Güell 4. El més destacable és que la volta principal de la cova cascada 2 té paral·lelismes tant amb els capitells del viaducte del parc Güell 4 com amb les cobertes de les naus de la Sagrada Família.

Els jardins d'aquest jardí semblen una maqueta experimental a gran escala del banc del parc Güell, de les cobertes de la Sagrada Família i de la cripta de la Colònia Güell

vinculació religiosa. Per primera vegada al nostre país, els problemes psiquiàtrics serien tractats exclusivament des d'un punt de vista científic i es deixarien de banda teories segons les quals les disfuncions mentals eren conseqüència dels càstigs divins i d'una ànima en mans del diable.

D'altra banda, l'ergoteràpia —el tractament de certs estats psiconeuròtics per mitjà del treball manual— es va erigir com una de les seves teràpies més específiques. Així, al principi del segle XX, aquest centre de salut mental ja havia consolidat tallers en els quals s'impartien nocions bàsiques de construcció. D'aquesta manera, mentre s'instruïen els malalts, el centre disposava de mà d'obra per tirar endavant les diferents obres d'ampliació i manteniment de les instal·lacions, també del jardí modernista.

Això explicaria la rudesa dels acabats artístics del parc, amb superfícies plenes de marques vinculades a l'art terapèutic: vidres trencats, motlles de cargols, distribució atzarosa dels materials i composicions desproporcionades. Ara bé, aquella manera de fer tosca no ha de menystenir la complexitat de les estructures del recinte, amb formes hiperbòliques i paraboliques, grans pedres sostingudes com si fossin penya-segats i bancs ondulats de trencadís.

GEGANTS BARBUTS I LAVES VOLCÀNIQUES

És obvi, doncs que aquell espai s'havia construït segons les directrius d'un arquitecte creatiu i experimentat. I si tenim en compte que des de l'any 1908 Antoni Gaudí treballava en la construcció de la cripta de la Colònia Güell —situada en uns terrenys limítrofs amb l'antic Hospital Psiquiàtric de Sant Boi— no és estrany pensar que directament o indirectament hi hagués participat. Això permetria explicar perquè les obres conservades en aquest jardí semblen una maqueta experimental a gran escala del banc ondulat del parc Güell, d'algunes cobertes de la Sagrada Família o de la cripta de la Colònia Güell.

Bancs fets amb rajoles trencades, una capella dedicada a la Mare de Déu de Lurdes que a la vegada és una boca d'un drac, caps de gegants barbuts que recorden les xemeneies de la Casa Milà i pinacles que es dobleguen com si fossin laves volcàniques. L'univers simbòlic gaudinià es desplega per tots els racons del jardí modernista de l'Hospital, un jardí que s'articula al voltant de tres espais principals: la cova cascada, la capella inundada i la plaça dels bancs. La cova es va edificar l'any 1906 i és una construcció de rocalla en forma de muntanya coronada per un baldaquí, amb una generosa cavitat interior. En aquest indret conté, per exemple, una estructura compositiva semblant a la planta de la cripta de l'església de la Colònia Güell, ja que el viaducte i el pont d'entrada a la cova contenen moltes similituds amb el pòrtic i la rampa d'accés a la coberta de la mateixa cripta. Cal considerar, a més, que els viaductes de Sant Boi generen espais porxats delimitats a la coberta per jardineres que ajuden a salvar desnivells, tal com passa als viaductes d'accés al parc Güell de Barcelona.

LA PISTA ARQUITECTÒNICA CLAU

Però l'anàlisi minuciosa d'aquest espai ha reportat més sorpreses. I és que, tal com indica l'arquitecte David Agulló, "l'espai central de la cova cascada presenta una clara analogia amb el sistema estructural de les naus i el creuer de la Sagrada Família, projectat gairebé deu anys més tard". De fet, l'estructura de la cova cascada es genera a partir d'una volta principal amb forma de mig hiperboloide còncau —similar a la campana d'una trompeta obrint-se en direcció vertical descendent— que es recolza sobre diversos pilars amb formes de mig hiperboloide convex.

En el mateix recinte s'obre una plaça voltada per un conjunt de bancs construïts amb la tècnica del trencadís, amb una secció transversal molt similar a la del gran banc serpentí que tanca la plaça oval del parc Güell. Però si parlem de similituds es pot afinar molt més. I és que als mosaics de tots dos espais s'hi observen filigranes vegetals i figures el·líptiques de les mateixes dimensions i, a la vegada, dibuixades amb un nombre similar de peces de trencadís. Cal tenir en compte, però, que els acabats dels bancs de Sant Boi són més rudimentaris, fet que posa en evidència un complex procés d'experimenatció compositiva. Per acabar-ho d'adobar, l'anàlisi dels materials ha permès reconèixer el mateix model de rajola a Sant Boi i al banc

CORDON PRESS

ELS PROJECTES DE LA SAGRADA FAMÍLIA (a la foto, l'any 1900) i de la cripta Güell són contemporanis i, artísticament parlant, uns interactuen amb els altres.

VISITA D'OBRES Gaudí mostra les obres de la Sagrada Família al nunci vaticà monsenyor Ragonesi i al bisbe de Barcelona Rey i Casanovas, el 1915. En el cercle de l'esquerra, passeig dels antics jardins del Parc Sanitari Sant Joan de Déu, a Sant Boi de Llobregat.

del parc Güell. El més rellevant de tot plegat, però, es troba en la datació dels bancs. Segons consta inscrit en un dels mosaics, els bancs de l'Hospital es van culminar l'any 1912, mentre que el trencadís del banc del parc Güell es va acabar el 1914. I una hipòtesi que permetria explicar les similituds s'ha de buscar en els treballadors que va contractar l'arquitecte Josep Maria Jujol —un dels principals col·laboradors de Gaudí— per realitzar el trencadís del parc Güell. En les obres d'urbanització d'aquell espai hi van participar els constructors José Pardo i Lluís Parés, tots dos originaris de Sant Boi de Llobregat, ciutat d'on també provenien molts dels seus treballadors. Potser entre ells s'hi comptaven interns de de l'Hospital Psiquiàtric.

Avui, aquest espai es conserva en un avançat estat de degradació. De fet, la direcció del centre ja n'ha encarregat un projecte de restauració, mentre s'inicia el procés per declarar el conjunt com a Bé Cultural de Interès Nacional. I és que cent anys després de la seva construcció, l'ombra de Gaudí plana sobre aquest espai encara ple d'interrogants. "Ens fa falta saber en quin grau, però és clar que la petjada de Gaudí, directa o indirecta, és al darrera del jardí modernista", assegura l'arquitecte Josep Gómez, cap d'obres de la Sagrada Família.

DANIEL BARBÉ FARRÉ ÉS GEÒLEG
DAVID AGULLÓ GALILEA ÉS ARQUITECTE
ORIOL GRACIÀ CARLES ÉS PERIODISTA

PER SABER-NE MÉS

:: LAHUERTA, JUAN JOSÉ. ***Antoni Gaudí 1852-1926. Antología contemporánea.*** Madrid: Alianza Editorial, 2002.
:: RODRÍGUEZ MORINI, ANTONIO. ***El antiguo Manicomio de San Baudilio y el moderno Sanatorio Frenopático de Nuestra Señora de Montserrat, notas históricas y descriptivas.*** Barcelona: Orden de San Juan de Dios, 1929.
:: BARBÉ FARRÉ, DANIEL. ***Lo jardí de les ratlons perdudes.*** Universitat Autònoma de Barcelona-Televisió Espanyola, 2010. Programa Gran Angular. Accessible a Internet a *www.granangular.cat*

L'ENTORN DE GAUDÍ

AJUDA, COMTE GÜELL!

L'alarma va saltar l'octubre del 1885 quan es va detectar un brot de còlera entre els interns de l'Hospital de Sant Boi. En només tres dies hi van morir 51 persones i el governador civil de Barcelona va exigir l'evacuació dels interns. Però no va ser fàcil trobar un espai prou gran per albergar els 310 pacients. Així s'explicava a *La Vanguardia* del 13 d'octubre: "*Los directores de los manicomios de Las Corts y San Gervasio, invitados por el señor gobernador para recibir alienados del de San Baudilio, con objeto de disminuir la densidad de población de éste, han manifestado la imposibilidad de hacerlo por carecer de local*".

ELS MALALTS, A CAN SOLER

El problema es va solucionar gràcies a Eusebi Güell Bacigalupi, curiosament el mecenes de Gaudí, qui va cedir la masia Can Soler de la Torre, de la seva propietat i situada a Santa Coloma de Cervelló, a poc més d'un quilòmetre enllà del recinte hospitalari. De fet, l'interior d'aquell edifici del segle XVII havia estat rehabilitat per l'arquitecte reusenc i estret col·laborador de Gaudí, Francesc Berenguer. I mentre els interns ja disposaven d'un sostre salubre, l'enginyer Pedro García Faria, especialitzat en el sanejament de zones afectades per epidèmies, desinfectava l'hospital amb una solució de clorur de mercuri, tasca que l'ocupà durant cinc dies. El sisè dia, el brot es va declarar controlat.

EL RETROVISOR DE CLÀUDIA PUJOL*

Totes les pistes porten a... Gaudí

Els he de confessar que durant els primers minuts de conversa amb els arquitectes Dani Barbé i David Agulló estava força desconcertada. Em van explicar que feien un estudi dels jardins de l'antic Hospital Psiquiàtric de Sant Boi de Llobregat i que hi havien descobert nombrosos elements que es trobarien, uns anys després, en les principals obres de Gaudí.

El meu cervell anava a tota velocitat. No sabia si em volien dir que el gran arquitecte català va plagiar l'obra d'uns malalts mentals o que havien descobert una obra inèdita de Gaudí i, probablement, el seu banc de proves. Vaig preguntar-los si hi havia algun document històric que provés que Gaudí havia treballat a Sant Boi i em van dir que no. Que la prova no era històrica, sinó arquitectònica, i que la pista clau —i ara entendran el meu desconcert— era que "*l'estructura de la cova cascada de Sant Boi es genera a partir d'una volta principal amb forma de mig hiperboloide còncau que es recolza sobre diversos pilars amb formes de mig hiperboloide convex*". Claríssim, no?

El redactor de *Sàpiens*, l'Oriol Gracià, ha estat l'encarregat de traduir el rigorós treball dels arquitectes en un reportatge fascinant (i comprensible, no pateixin). I l'Enrique Marco s'ha dedicat a fotografiar els paral·lelismes —innegables— entre els jardins de Sant Boi i el parc Güell, la Sagrada Família i la Colònia Güell. El resultat és que, després de l'escepticisme inicial, els principals experts en l'obra de Gaudí asseguren que és "molt probable" que rere dels jardins de Sant Boi hi hagi, directament o indirectament, la mà del gran arquitecte català.

A hores d'ara sembla increïble que encara puguem trobar una obra inèdita de Gaudí, però hem de tenir en compte que l'arquitecte reusenc no ha estat, ni de bon tros, tan estudiat com posem per cas Salvador Dalí —de qui encara se segueixen fent descobertes sorprenents.

De fet, la portada d'aquest número també és un bon exemple que la història no és inamovible. El nom de Roger de Llúria, almirall de l'Armada catalana al servei del rei Pere II, ha sortit darrerament als mitjans perquè el Museu d'Història de Catalunya ha fet públic que les restes del seu sepulcre a Santes Creus no pertanyen a l'almirall.

Tot sembla indicar que els jardins de Sant Boi van ser el banc de proves de Gaudí

Però més enllà d'informar-vos de l'última notícia de Roger de Llúria, la nostra portada pretén proporcionar-vos una bona lectura d'èpica naval. Per això, us hem volgut reconstruir una de les batalles més sonades de l'almirall contra els francesos, la de l'illa de les Formigues, prop de Palamós.

Als que estiuegeu en aquest indret de la Costa Brava us serà més fàcil imaginar per què, després de la desfeta de la flota naval de Felip III davant de Roger de Llúria l'agost del 1285, ni tan sols els peixos gosaven alçar-se al mar si no duien a la seva cua l'escut del rei d'Aragó. Bona lectura i bon estiu!

*CLÀUDIA PUJOL ÉS DIRECTORA DE LA REVISTA 'SÀPIENS'

El naixement de la democràcia
:: La democràcia que va néixer fa més de 2.500 anys a Atenes. Fou una fórmula de govern revolucionària, però no tan model·lica com es creu.

Dobles espies a Tossa de Mar
:: Resseguim el dia a dia de Manuel López *Losan* un doble espia, a la Costa Brava el juny del 1936.

L'art dels primers humans
:: Altamira va esdevenir un marc pictòric excepcional per als artistes del paleolític superior.

Anglaterra s. XIX: A dalt i a baix!
:: L'Anglaterra victoriana va ser testimoni d'importants canvis socials.

El Taj Mahal, una història d'amor
:: Visitem l'edifici més perfecte que l'ésser humà ha erigit i descobrim la seva romàntica inspiració.

SÀPIENS REVISTA MENSUAL. AGOST 2011

Directora: Clàudia Pujol
Cap de redacció: Sònia Casas
Redacció: Oriol Gracia
Disseny i maquetació: Alex Novials
Correcció de textos: Txell Coll
Cartografia: Andreu Grau/Ikona informgrafia

Consell assessor: Agustí Alcoberro, Francesc Cabana, Jordi Casassas, Joan B. Culla, Josep Fontana, Emili Junyent, Andreu Mayayo, Borja de Riquer, José Enrique Ruiz-Domènec, Jaume Sobrequés i Josep Maria Solé Sabaté

Edita **GrupCultura03 sàpiens publicacions.**

Director general: Jordi Creus
Director de negoci i operacions: Antonio Medina
Directora d'operacions especials: Gloria Gasch
Cap de mitjans digitals: Caterina Jiménez
Redacció i administració: Cortes, 22-28 08911 Badalona / redaccio@sapiens.cat

Atenció al client i subscriptors: Tel. 902 15 10 50 subscripcions@sapienspublicacions.com
Subscripcions i distribució: Marta Serra
Controller financer: Berta Ruiz
Equip comercial: Núria Latre (Editorial i Infantil) nlatre@sapienspublicacions.cat
Montse Angulo (Turisme i Patrimoni) mangulo@sapienspublicacions.cat
Esther Verges (Gastronomia i Restauració) everges@sapienspublicacions.cat
Ester Rius (coordinació) erius@sapienspublicacions.cat / Tel. 931165261

Disseny de publicitat: Joan Agulló
Impressió: Rotocayfo (Impresia Ibèrica)
Distribució: SADE. Sector B, C/. B nº 2, Pol. Ind. Zona Franca. Barcelona. Tel. 902 33 83 10
Dipòsit Legal: B-42425-2002
ISSN: 1695-2014

Amb el patrocini de Moritz

Amb la col·laboració de Generalitat de Catalunya Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació

Llegir és viure lliures

Reservats tots els drets.
Aquesta publicació no pot ésser reproduïda íntegrament o parcialment sense consentiment del propietari. Tampoc pot ésser transmesa per cap mitjà o mètode, ja sigui electrònic, mecànic o d'altre tipus.

La participació en els nostres sortejos és voluntària. Les dades personals que ens faciliti passaran a formar part del nostre fitxer de clients i amics de Sàpiens Publicacions SCCL, a Badalona. La finalitat del fitxer no és el subministrament d'informació comercial de continguts dels nostres productes. Si vostè desitja accedir, rectificar o cancel·lar les seves dades en tot allò referent a la Llei Orgànica 15/1999 de 13 de desembre, de Protecció de Dades de Caràcter Personal, d'hauràs d'adreçar per carta certificada a l'responsable del fitxer: Sàpiens Publicacions, SCCL. Departament d'Atenció al Client (carrer Cortes, 22-28, 08911 Badalona).